

Toespraak over Spinoza

(Amsterdam, 22 november 2015)

Ter voorbereiding van deze bijeenkomst ben ik terge gevallen op een boekje dat ik als filosofiestudent heb gelezen. Ik heb het nu over Stuart Hampshire en zijn boek over Spinoza.

Het vijfde hoofdstuk daarvan, dat over godsdienst en de politiek gaat, bevat enige passages die mij bevreemdden. Een voorbeeld is deze zin: “Mensen hebben het recht te doen waartoe zij de macht hebben”. Hier lijkt te staan: recht is macht. Zou Spinoza dat werkelijk hebben gemeend? Een tweede voorbeeld was deze passage: “Indien sommige burgers uiting geven aan meningen die de autoriteit van de regering kunnen ondermijnen, heeft deze het natuurlijke recht zulke meningen te onderdrukken”. Dit lijkt op een wel erg weinig liberale opvatting. Ik besloot hier geen genoegen meer mee te nemen en de zaak nader te onderzoeken. Dat leverde het volgende op.

Spinoza houdt zich aan feiten. Hij kijkt naar de wereld met een koel oog: niet berekenend maar constaterend. Er is slechts een werkelijkheid en die bevat geen normen maar uitsluitend feiten. Grote vissen eten kleine vissen. Hebben die grote vissen daartoe het recht? Ja, want zij kunnen het. Met andere woorden: elk individueel ding heeft recht op alles wat het kan. De wet van de natuur is dus het recht van de sterkste.

De hoogste wet van de natuur is dat ieder ding, voor zover het in zijn vermogen ligt, in zijn toestand tracht te volharden en daarbij alleen rekening houdt met zichzelf.

Dit lijkt op wat Thomas van Aquino heeft geschreven, namelijk: “Van nature verlangen alle levende wezens ernaar in hun bestaan te volharden”. Spinoza heeft Thomas natuurlijk uitvoerig bestudeerd.

Een andere filosoof waar Spinoza althans ten dele op lijkt, is Hobbes. De mensen zijn van nature elkaars vijanden, schrijft Spinoza. Volgens Hobbes was het leven van de mensen ‘nasty, brutish and short’. Vandaar dat, bij Hobbes, een absolute soeverein nodig was om de mensen in toom te houden. Volgens Spinoza is er in de natuur geen goed of kwaad. Het natuurrecht, nogmaals, betreft de orde waarin recht gelijk staat aan macht.

Goed is wat nuttig is voor ons voortbestaan. Hier komt de ratio, de rede, om de hoek kijken. Immers, niet alles wat mensen kunnen en willen doen, hoewel

gelegitimeerd door het natuurrecht, kan goed genoemd worden in het licht van de rede. En met behulp van de rede kunnen wij inzien dat sommige wetten het menselijk welzijn beter beogen dan andere.

De politiek gaat bij Spinoza dus hoofdzakelijk over macht. Een menigte heeft macht en dus heeft een menigte ook rechten. Mensen hebben meer macht naarmate zij met meer zijn. Het recht van de staat wordt bepaald door de macht van de menigte. Uiteindelijk ligt de macht dus bij het volk. Vandaar Spinoza's definitie van democratie: die is "een allen omvattende vereniging van mensen die gemeenschappelijk het hoogste recht heeft op alles wat zij vermag".

Ik ben politicus en de stroming die ik aanhang is die van het liberalisme. Het ligt dus voor de hand dat ik ook heb bekeken in hoeverre de filosofie van Spinoza een liberale is. Nou, dat valt niet mee. Aan de ene kant fundeert hij de moderne seculiere politiek door duidelijk te maken dat God alleen in de menselijke verbeelding beschouwd kan worden als wetgever en rechter. Daar staat zijn uitgangspunt tegenover dat het individu strikt genomen geen rechten heeft omdat het op zichzelf genomen geen macht heeft. Het is de menigte die macht heeft en dus heeft de menigte rechten. Daar komt bij dat volgens Spinoza mensenrechten niet meer zijn dan menselijke verzinsels. Mensen hebben immers zoveel rechten als zij macht hebben. Sommige mensen zitten in de gevangenis en hebben geen macht. Dan hebben zij ook geen rechten. Niet erg liberaal.

Ik sluit af met een citaat waarmee Spinoza mijn hart gestolen heeft.

"De filosofen beschouwen de mensen niet zoals ze zijn maar zoals zij zouden willen dat ze zijn (-). Ze slagen er niet in een politiek te bedenken die men zich te nutte zou kunnen maken, maar enkel een die men wel voor een waanbeeld moet houden, of die enkel goed is om in Utopia of in een poëtische gouden eeuw in te voeren, waar men er overigens het allerminste behoefte aan heeft. Vandaar dat men aanneemt dat van alle wetenschappen die een praktische toepassing hebben, bij de politiek de theorie het meeste afwijkt van de praktijk. Niemand acht men dan ook minder geschikt om over het gemenebest te regeren dan theoretici en filosofen".

Overigens zou ik de wens van de Spinozakring de oprichting van een Spinozacentrum in de buurt van het Waterlooplein te bevorderen, krachtig willen ondersteunen.

770 w.

